УДК: 94(=163.41) ISSN 2217–5687

СРПСКЕ СТУДИЈЕ
SERBIAN STUDIES

Књ. 9, 2018 / Vol. 9, 2018

Београд
2018.

УДК: 316.7(=163.41:=14)"17/18"(091)
Рад примљен: 13.06.2018.
Рад прихваћен: 28.06.2018.

Јелена Н. Радосављевић МА
истраживач-сарадник
Балканолошки институт САНУ, Београд
jelenaradosavljevic60@gmail.com

ГРЧКИ КУЛТУРНИ УТИЦАЈ НА СРБЕ КРАЈЕМ 18. И ПОЧЕТКОМ 19. ВЕКА[1]

Апстракт: Тема рада је грчки утицај на Србе у Хабзбуршкој монархији и Османском царству крајем 18. и почетком 19. века. У том смислу, указано је на значај грчких трговачких колонија у ширењу грчког језика и културе, али и на подршку коју су пружали развоју школа на српском језику. Пажња је усмерена на неколико урбаних центара (Београд, Земун, Нови Сад), где су отваране школе које су изводиле наставу на оба језика. Истакнут је значај преводилачког рада добро образованих грчких учитеља, који су на тај начин српским ученицима приближили грчка теолошка дела, као и дела друге садржине. Тада су настали и први шире коришћени преводи античких аутора, попут дела Исократа и Плутарха. Дати су и подаци о грчким штампаријама у којима су се штампала дела из српске књижевности.

Кључне речи: Грци, Срби, Османско царство, Хабзбуршка монархија, вера, образовање, култура, утицај.

* * *

Грчки утицај на Србе, али и друге православне Словене у Османском царству, Хабзбуршкој монархији и Млетачкој републици, био је изражен у периоду од Београдског мира 1739, до оснивања аутономне Кнежевине Ср-

[1] Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја „Историја политичких идеја и институција на Балкану у 18. и 20. веку" (Ев. бр. 177011) који се реализује у Балканолошком институту САНУ.

бије 1830. године. Поред црквеног утицаја, оствариваног преко Васељенске патријаршије, он је био посебно видљив на пољима привреде и просвете. Када је реч о привреди, у српским земљама су постојале утицајне грчке трговачке колоније, осниване по урбаним центрима Балкана и Панонске низије. У већим градовима, попут Београда, Земуна и Новог Сада, њихови припадници су били у свакодневном додиру са локалним српским становништвом, са којим су заједно користили цркве и школе.

Када се ради о одређеним просветитељским идејама преношеним од Грка, Срби нису били једини балкански народ који их је примао у наведеном периоду. У том погледу, грчки утицај на Србе је био секундаран, јер су они просветитељске идеје знатно више примали како од својих сународника из Хабзбуршке монархије, тако и њених поданика других народности. Од словенских народа, грчком културном утицају били су најизложенији Бугари због географске близине грчких области и средина у којима су они живели помешани са Грцима. У наведеном периоду постојале су и бугарско-јелинске школе, које су словенским поданицима Османског царства давале добру основу грчког језика. Сличан грчки утицај постојао је и када је реч о Румунима и православним Албанцима, као и о бројно мањим етничким заједницама, попут Цинцара и Влаха.[2]

Поред православних Срба и муслимана српског језика са османским државотворним идентитетом, Грци су крајем 18. и почетком 19. века били једна од најбројнијих београдских заједница.[3] По Београдском миру и успостављању границе на Сави и Дунаву 1739. године, преко Београда и Земуна ишао је главни трговински промет између Османског царства и средње Европе, а посебно османски извоз у Хабзбуршку монархију.[4] Грчка колонија у Београду имала је посебну општину, подржану од београдских митрополита, који су после укидања Пећке патријаршије 1766. најчешће били етнички Грци.[5] За време дахијске узурпације власти и Првог српског

2 Р. Детрез, *Не търсят гръци, а ромеи да бъдат, православната културна общност в Османската империя XV–XIX в.*, София, 2015, 166–184.

3 В. Стојанчевић, *Грчка општина у Београду на преласку XVIII у XIX век*, Годишњак града Београда XXXIV (1987), 85.

4 В. Чубриловић, *Варош после 1740. године*, Историја Београда 1, Београд, 1974, 687.

5 В. Стојанчевић, *нав. дело*, 86. Од осам београдских митрополита, који су од укидања Пећке патријаршије 1766. до стварања аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији 1831. били на београдском митрополитском трону, само један од њих, Дионисије II *Нишлија* (1813–1816) био је Србин. Други Словен на челу Београдске митрополије у том периоду био је митрополит Кирил (1825–1827). Н. В. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1739–1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд, 2007, 83–156; Исти, *Београдски митрополити 1739–1804*, Историјски часопис 55 (2007), 219–234.

устанка (1801–1813), многи Грци иселили су се из Београда у Земун и друге крајеве Хабзбуршке монархије, или су се вратили у свој завичај.[6] Како су по окончању Другог српског устанка 1815. Срби добили нове слободе и одређене аутономне повластице, растао је и интерес Грка за досељавањем у Смедеревски санџак (Београдски пашалук), као османску пограничну провинцију у којој су могућности рада бивале све веће. Тако су се многи од њих по завршетку ратног периода Српке револуције (1804–1815) вратили у Београд.[7] Трговци и занатлије грчког и цинцарског порекла су, заједно са другим становницима Београда, доприносили његовом развоју.[8] Поштујући и османску и нову српску власт, они су учествовали у свакодневном животу и обављали јавне послове сарађујући са кнезом Милошем. Неки београдски Грци су у време Грчког устанка (1821–1829) били и веза између кнеза Милоша Обреновића и устаника.[9] Мада се током грчког устанка држао по страни, кнез Милош је откупљивао заробљене Грке од османских власти, а многи од њих су потом досељени у Београд.[10]

Када је реч о грчким културним и просветним утицајима, у Београду је још почетком 18. века постојала основна школа на грчком језику (Грчка школа), коју је 1717, по освајању града, затекла и хабзбуршка војска.[11] Двадесетих година 18. века грчки учитељи су у Београду држали како грчкој, тако и српској деци, часове грчког језика, граматике и појања. Ту наставу подржавао је лично београдски митрополит Мојсије Петровић.[12] Једна грчка школа била је активна и у 19. веку, пре стварања Кнежевине Србије.[13]

6 Н. В. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1739–1831, управа Васељенске патријаршије*, 87.

7 Исто, 89.

8 В. Чубриловић, *нав. дело*, 691. У овом периоду, године 1825. трговачка породица Куманудис, грчког порекла, доселила се из Једрена у Београд. Члан ове породице, Стефан Куманудис, који је живео у Београду, школовао се у Минхену и Паризу, затим постао професор на Атинском Универзитету, и чврсто се залагао за одржавање српско-грчких културних и политичких веза. И чланови породице који су остали у Србији били су значајни за продубљивање грчко-српских веза. S. Matthaiou, *The Greco- Serbian identity of Koumanudis Family, Greek – Serbian Relations in the age of nation – building*, ed. by Paschalis Kitromilides and Sophia Matthaiou, Athens, 2016, 179–194, 179–180.

9 В. Стојанчевић, *нав. дело*, 91.

10 На истом месту.

11 Р. Л. Веселиновић, *Београд под влашћу Аустрије од 1717. до 1739. године*, Историја Београда 1, Београд, 1974, 548; Р. Грујић, *Српске школе 1718–1739*, Нови Сад, 2013, 46.

12 Р. Грујић, *нав. дело*, 46–48.

13 В. Тешић, *Школство у XIX веку*, Историја Београда 2, Београд, 1974, 569–609.

Учени Грци дали су допринос стварању нове српске државе и својим радом у њеној администрацији. У Турској канцеларији кнеза Милоша Обреновића Грци су радили као писари и преводиоци. Георгиос Папазоглу (Ђорђе Поповић-Ћелеш), најпре је од 1817. радио као београдски благајник и члан Народне канцеларије, а потом је био тумач и посредник у преговорима Кнеза Милоша са Марашли Али-пашом, Абдурахман-пашом, и у другим дипломатским активностима.[14] У Народној канцеларији радио је до смрти 1825. године. Пре њега, службеник Кнеза Милоша је био и присталица хетерије, Георгиос Евангелидис, такође као тумач турског језика у Народној канцеларији, у којој је радио од 1820. до 1822. године. Он је активно деловао на ширењу хетеристичке пропаганде у Србији, али су му могућности на том плану биле ограничене због става кнеза Милоша да Срби треба да остану неутрални.[15] Драгоман српске депутације у Цариграду и Кнежева поверљива личност је од 1830. био Александрос Петропулос.[16]

Једна од већих грчких заједница на Балкану формирана је у Земуну. Београдским миром 1739. Земун је постао погранично место, привлачно за грчке трговце.[17] Многи Грци из Тесалије, Македоније и Епира су у том граду створили бројну и економски снажну колонију.[18] Срби и Грци у Земуну сарађивали су на верском пољу, радећи заједно на изградњи православних цркава у којима су се одржавале службе и на литургијском словенском (црквенословенски), и на грчком језику.[19] Грчки учитељи из Земуна оставили су велики траг у образовању Срба. Поред држања наставе, они су преводили античка дела са грчког на словенски језик, како би српским ученицима омогућили што боље образовање. Осим тога, преводили су и писали речнике, граматике и приручнике на словенском језику, који су се користили у школама. На другој страни, грчку децу у Земуну учили су и учитељи Срби, како би она што боље савладала језик средине у којој су живели.[20]

Грчка школа „Елиномусион" (Ἑλληνομουσεῖον) која је радила у Земуну основана је 1794. године, с циљем да пружи образовање не само Грцима, већ

---

14 М. Маринковић, *Турска канцеларија кнеза Милоша Обреновића (1815-1839)*, Београд, 1999, 23–27.

15 Исто, 27–28.

16 Исто, 39–40.

17 I. A. Papadrianos, *The Greeks and Serbs as an Integrated Society in Zemun During the Eighteenth Century*, Balkan Studies Vol. 24, No. 2, Солун, 1983, 565.

18 Исти, *Грчка школа у Земуну и Срби (XVIII и XIX век)*, Balcanica XXII (1991), 282.

19 Исти, *The Greeks and Serbs as an Integrated Society in Zemun During the Eighteenth Century*, 566–568.

20 Исти, *Грчка школа у Земуну и Срби (XVIII и XIX век)*, 282.

и припадницима других народа, пре свега српског.[21] Један од иницијатора оснивања ове школе био је трговац Триандафилос Дукас, писац познате *Историје Славеносрба*.[22] Многе угледне српске породице слале су децу у ову школу.[23] У њој је, код учитеља Јоаниса Турундзиаса, учио и Сима Милутиновић Сарајлија. Турундзиас је био следбеник идеја Риге од Фере, а према Милутиновићевим речима, у настави је посебно инсистирао на добром знању из области хуманистичких наука. Турундзиас је предавао и веронауку, а веома је ценио рад Доситеја Обрадовића.[24] Милутиновић је у тој школи користио библиотеку која је имала важан фонд грчких књига и добро је научио грчки језик, што му је помогло у његовом каснијем раду. Приликом писања своје *Сербијанке*, он се ослањао на рад Триандафилоса Дукаса.[25] Касније је, захваљујући свом знању грчког, године 1814. радио као писар код београдског митрополита Дионисија II, а 1815. постао је писар ужичко-ваљевском митрополиту Данилу II, такође Грку.[26]

Заједничка делатност Грка и Срба била је видљива и у штампању књига. Грчка колонија у Земуну је 1770. године финансирала штампање једног приручника на грчком и словенском писму.[27] Познати учитељ у Земуну, Димитриос Дарварис, који је од 1784. учио и грчку и српску децу, за потребе српских ученика превео је нека дела са класичног грчког на словенски језик. То су дело *Христоитија* (Χρηστοήθεια) Антонија Византијског, коју је превео 1786. године под називом *Благонаравије*, затим дело Кевитоса из Тебе под називом *Икона* и познато Епиктетово дело под називом *Приручник (Ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου),* које је превео 1799. Године 1801. Дарварис је објавио и *Зерцало христијанскоје*, збирку превода текстова грчких црквених писаца.[28] Поменута *Христоитија* је заправо била друга адаптација превода дела Еразма Ротердамског *De civilitate morum puerilium* која је преведена на словенски језик. То је морално-поучно дело чији је превод био намењен

21 Исто, 284.

22 Историја Славеносрба је поетско дело у коме аутор слави српске устанике и ослобођење Београда 1807. Први пут је објављено у Пешти 1807. Његово критичко издање преведено на српски језик, објавила је Јованка Ђорђевић Јовановић. Т. Дука, *Историја Славеносрба*, превела и приредила Ј. Ђорђевић Јовановић, Београд, 2004.

23 Ј. А. Пападријанос, Грчка школа у Земуну и Срби (XVIII и XIX век), Balcanica XXII (1991), 284.

24 Исто, 285.

25 Исто, 286.

26 В. Недић, *Сима Милутиновић Сарајлија*, Београд, 1959, 17–18.

27 Ј. А. Пападрианос, *Грчка школа у Земуну и Срби (XVIII и XIX век)*, 282.

28 Исто, 283.

српској деци.[29] Књиге су штампане у Курцбековој штампарији у Бечу, која је једно време имала монопол на штампу словенских књига у Хабзбуршкој монархији.[30] Дарварис је припремио још српских превода, али они нису одштампани.[31] Као добар учитељ широког образовања, он је једно време био задужен и за прављење наставног плана за грчке школе на подручју целе Угарске.[32]

Још један значајан учитељ у грчкој школи у Земуну био је Георгиос Захаријадис или *Папа-Захарије*, код Срба познат и као Георгије Захаријевић.[33] И он је радио са српским ученицима, за чије потребе је објавио *Грчко-словенски речник* (*Λεξικόν Ρωμαϊκοσλαβωνικόν*). Најпознатији Захаријадисов ученик био је Илија Гарашанин. Године 1816. он је издао и *Граматику грчкога језика*, коју је посветио Лукијану Мушицком. Ова *Граматика* садржала је објашњења на српском и немачком језику, с обзиром на то да је била намењена и српској и немачкој деци која су учила у земунској школи.[34] Захаријадис је 1807. превео на *славеносербски, за потребе српске младежи*, дела Исократа и Плутарха. Његов преводилачки рад је значајан јер су до тада на славјаносербски углавном превођена црквена дела, да би тада то био случај и са делима старогрчких аутора. Захаријадисов превод Плутарховог списа *Зерцало супружества* (Γαμικά παραγγέλματα) послужио је као узор Доситеју Обрадовићу за његов превод истог дела.[35] Године 1821. Захаријадис је прешао из Земуна у Шабац, где је у српској школи предавао граматику и филозофију.

Грчка школа у Земуну била је активна до 1876, с тим што се број ученика у њој временом смањивао, а узајамне културне везе српског и грчког народа прелазиле су на други, институционално виши, државни ниво. Ипак, рад ове школе дао је значајан допринос у ширењу грчког утицаја међу Србима, а грчким посредством и ширењу идеја просветитељства.[36]

---

29 I. A. Papadrianos, *The Greeks and Serbs as an Integrated Society in Zemun During the Eighteenth Century*, 576.

30 Исто, 574. Штампарија Јосифа Курцбека штампала је српске књиге је од 1770. наредних двадест година, а затим ју је преузео Стефан Новаковић и наставио штампарску деатност. Мита Костић, *Из историје Срба у Угарској и Аустрији у XVIII и XIX веку*, Загреб, 2013, 327.

31 I. A. Papadrianos, *The Greeks and Serbs as an Integrated Society in Zemun During the Eighteenth Century*, 579.

32 М. М. Јовичин, *Делини старогa Новогa Сада као део грчке дијаспоре*, Нови Сад, 2013, 241.

33 Ј. А. Пападрианос, *Грчка школа у Земуну и Срби (XVIII и XIX век)*, 286.

34 Исто, 288.

35 Исто, 289.

36 Исто, 290.

Значајну грчку заједницу је крајем 18. века имао и Нови Сад, а већина њених припадника је поред грчког говорила и српски језик.[37] Крајем 18. века основана је грчка школа у Новом Саду.[38] Предавања су била на новогрчком, а осим класичних и страних језика учио се и српски језик. И у овој школи предавало се из Дарварисових књига.[39] У Новом Саду била је изражена и ктиторска делатност богатих грчких и цинцарских породица, које су помагале културни развој града. Димитрије Анастасијевић Сабов, трговац из северне Грчке који је прихватио српски идентитет, уложио је 20.000,00 форинти за оснивање прве српске гимназије у Сремским Карловцима, која је 1791. године почела са радом.[40] Важни ктитори су били и чланови трговачке породице Сервијски. Сервијски су били стара новосадска породица, грчко-цинцарског порекла. Марко Сервијски основао је крајем 18. века у Кањижи „Први стипендијски фонд" за православне ученике, Грке и Србе.[41] Након смрти Марка Сервијског, његову задужбину одржавао је његов син Ђорђе Сервијски, увећавши стипендијски фонд. Године 1809. породица Сервијски уступила је своју кућу у Новом Саду за школске просторије православној и римокатоличкој деци.[42] Осим школа, Грци и Цинцари били су чести приложници православних цркава у Новом Саду и околини.[43] Из грчких породица досељених у Нови Сад крајем 18. и почетком 19. века потекле су значајне личности, попут Михаила Полит Десанчића[44], драмског писца Косте Трифковића[45], Јована Трандафила и његове жене Марије, који су били велики добротвори српских институција.[46] У првој половини 19. века грчка заједница у Новом Саду почела је да бројчано опада услед стапања са локалним Србима, као и због чињенице да је Кнежевина Србија постала привлачнија за досељавање Грка, који су све ређе долазили у ту периферну област Хабзбуршке Монархије.[47]

---

37 М. М. Јовичин, *нав. дело*, 136–137.

38 Исто, 234.

39 Исто, 238.

40 Исто, 165–166.

41 Исто, 202.

42 Исто, 204–205.

43 Исто, 208.

44 Исто, 393.

45 Исто, 396.

46 Исто, 419.

47 М. Јовичин, *нав. дело*, 139.

У грчко-српским односима важну улогу имали су њихови национални покрети за ослобођење од османске власти. Оба покрета развила су се почетком 19. века: прво је уследио ратни период Српске револуције (1804–1815), а затим и Грчки устанак (1821–1829). Ти покрети су довели до стварања аутономне Кнежевине Србије и независне Краљевине Грчке. Српски устанци били су увод у даље ослободилачке покрете хришћана на Балкану. Као такви, они су могли бити узор Грчком устанку који је избио 1821. године.[48] Грчки и цинцарски трговци из Земуна сарађивали су са српским устаницима, развијајући са њима трговачке везе и тиме помажући стварање српске устаничке државе.[49] Било је и грчких бораца у српској устаничкој војсци, док су Константин Ипсиланти и Јоанис Каподистрија политички подржавали Србе. Међу Србима је било чланова Филики Хетерије (Φιλική Εταιρεία).[50] У ослободилачким плановима Хетерије и Александра Ипсилантија из 1820. године, своје место су, поред Бугара, имали и Срби.[51] Такође, Срби из Србије, Црне Горе и Босне узели су учешће у грчком рату за независност 1821–1829.[52]

Током грчког Рата за независност 1825. године, у Србији је преведена и препевана химна коју је о Грчкој револуцији написао Рига од Фере.[53] Земунски учитељ Триандафилос Дукас је у Пешти 1807. године одштампао спевове надахнут Првим српским устанком, под називом „Историја Славено-Срба, састављена у политичким стиховима" коју је посветио свом

---

48 Ε. Βακαλόπουλος, Απόστολος, *Η εθνική εξέγερση των Σέρβων ως παράδειγμα για την ελληνική επανάσταση του 1821, Πρακτικά Ελληνο-Σερβικού Συμποσίου «Συνεργασία Ελλήνων και Σέρβων 1804-1830»*, Καβάλα 1976, σελ 14.

49 С. Гавриловић, *Грчко-цинцарско-македонски трговци у Земуну према првом српском устанку*, Сарадња између Срба и Грка за време својих ослободилачких покрета 1804-1830, Грчко-српски симпозијум организован у Кавали 7–10 новембра 1976, Кавала, 1976, 25–27.

50 Филики Хетерија (Φιλική Εταιρεία) била је грчка револуционарна организација, основана 1814. године, која се ангажовала на пољу ослобођења Балкана од османске власти. Циљ организације било је окупљање балканских народа у те сврхе. Д. Лукач, *Хетерија и Карађорђе*, Сарадња између Срба и Грка за време својих ослободилачких покрета 1804–1830, Грчко-српски симпозијум организован у Кавали 7–10 новембра 1976, Кавала, 1976, 153–159.

51 E. D. Tappe, *The 1821. Revolution in The Rumanian Principalities*, The Struggle for Greek Independence, Edited by Richard Clogg, London, 1973, 156.

52 *Σπ. Δ. Λουκάτος, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι*και Βόσνιοι, μαχητές της ελληνικής ανεξαρτησίας (1821–1829), Πρακτικά Ελληνο-Σερβικού Συμποσίου «Συνεργασία Ελλήνων και Σέρβων 1804-1830», Καβάλα, 1976, 103.

53 В. Крестић, *О неким одјецима грчких устанака у српској књижевности,* Сарадња између Срба и Грка за време својих ослободилачких покрета 1804–1830, Грчко-српски симпозијум организован у Кавали 7–10 новембра 1976, Кавала, 1976, 43–50.

пријатељу Петру Ичку. Дукас је инспирацију да тај еп напише нашао у српском ослобођењу Београда почетком 1807.[54]

Јован Стерија Поповић је, током Грчког устанка 1825. године, препевао најпознатије песме са национално-ослободилачком тематиком Риге од Фере, Адамантиоса Корајса и Јаковоса Ризоса Нерулоса. Збирка је названа „Седмостручни цвјетак борећим се Грцима", али збирка никада није штампана. Касније, Стерија је наставио да се бави истом тематиком, објавивши средином 19. века епску песму на ту тему, под називом *Марко Бочарис*.[55]

И Вук Караџић правио је историјско поређење Срба и Грка и њихових националних револуција, сматрајући да су Грци имали много већу подршку просвећене Европе. О томе је 1837. написао чланак који је изашао у Лајпцију у листу *Der Komet*, а потом и у *Српским новинама*.[56] Током Грчког устанка Вук Караџић се распитивао о свим новостима везаних за његов ток, истраживао је грчку историју и бавио се њиховим народним песмама.[57]

Међу земунским Грцима је било следбеника Риге од Фере и његових револуционарних идеја, који су своје идеје неретко преносили и на ученике у школама.[58] И земунски учитељ Јоанис Турундзиас био је један од њих. Његов отац Георгис био је брат Теохариса Турундзиаса, Ригиног блиског сарадника. Ригин следбеник био је и Георгиос Авксентиу, први учитељ у Грчкој школи у Земуну 1794–1796.[59]

Једна од најзначајнијих личности српског просветитељства, човек који је делом формиран под грчким утицајем, био је Доситеј Обрадовић. Још у детињству, он је показивао наклоност према учењу грчког језика, када је напустио српску и прешао у грчку школу.[60] У потрази за образовањем на грчком језику, и са жељом да се упише у школу грчког учитеља Евгениоса Вулгариса, он је 1765 године[61] отишао на Свету Гору, а потом и у Смирну.[62]

---

54 Исто, 45.

55 Исто, 45–47.

56 R. Samardžić, *„Les Grecs et les Serbes" de Vuk Stefanović Karadzić*, Greek-Serbian cooperation 1830-1908, collection of reports from the second greek-serbian symposium, 1980, Belgrade, 1982, 55.

57 Исто, 53.

58 I. A. Papadrianos, The Supporters of Rigas Velestinlis in the Serbian Town of Zemun, Balkan Studies, Vol. 33 No.1, Thessaloniki 1992, 51.

59 Исто, 52–54.

60 В. Ђорђевић, *Грчка и српска просвета*, Београд, 1896, 140.

61 P. M. Kitromilides, *Dositej Obradović and the Greek Enlightenment*, Balcanica XLIV (2013), 202.

62 В. Ђорђевић, *нав. дело*, 145.

Ту је три године (до 1768) [63] похађао школу Јеротеоса Дендриноса, у коју је ишао и Адамантиос Кораис.[64] Потом је на Крфу годину дана учио филологију код учитеља Хрисантоса са Закинтоса и Андреаса Петрицопулоса, са којим се посебно спријатељио.[65] За то време је научио грчки језик, па је током каснијег боравка у Бечу, после 1771[66], седам година зарађивао за живот и даље усавршавање тако што је учио грчку децу.[67] На тај начин се повезао и са грчком заједницом у Бечу.[68] Касније је путовао на Хиос и у Цариград[69], да би 1782/3 био учитељ деци молдавског кнеза Гике у Јашију. Врло је вероватно да га је на ову позицију препоручио Јосипос Мисиодакас, који је био близак са породицом Гика. Доситеј Обрадовић је био под Мисиодакасовим утицајем посебно у раном периоду своје делатности, када су настала његова *Писма Харламију*. Везаност за Грке Доситеј је показивао и тако што је своје књиге штампао у штампарији Јозефа Брајткофа у Лајпцигу, који је био издавач дела грчких просветитеља. Могуће је да је тада био под утицајем Христодулоса Паблекиса, који је живео у том граду.[70] Осим тога, Доситејева делатност била је паралелна са делатности Јосипоса Мисиодакаса. Обојица су свој рад развијали крајем 18. века, између 1770. и 1800. када су се појавиле и просветитељске идеје код оба народа.[71] Обојица су похађали школу Јеротеоса Дендриноса у Смирни, а највероватније су се и сретали у Бечу. Обојица су се бавила не само писањем, већ и превођењем. Доситеј је уживао углед у хеленистичким културним круговима Беча, али и у другим заједницама хеленистичке дијаспоре, као на пример у Венецији, где је сарађивао са издавачем

---

63 P. M. Kitromilides, *нав. дело*, 203.

64 В. Ђорђевић, *нав. дело*, 133–134. Адамантиос Кораис, грчки класични филолог и политички мислилац, који се бавио темом Просветитељства у Европи верујући да Грци и други балкански народи треба да следе његове тековине. П. Китромилидис, *Православни комонвелт, симболичка наслеђа и културна сусретања у Југоисточној Европи*, Београд, 2016, 203.

65 В. Ђорђевић, *нав. дело*, 159.

66 P. M. Kitromilides, *Православни комонвелт, симболичка наслеђа и културна сусретања у Југоисточној Европи*, 203.

67 В. Ђорђевић, *нав. дело*, 160.

68 P. M. Kitromilides, *Dositej Obradović and the Greek Enlightenment*, 203.

69 В. Ђорђевић, *Грчка и српска просвета*, Београд, 1896, 161.

70 P. M. Kitromilides, *Dositej Obradović and the Greek Enlightenment*, 204–205.

71 Ath. E. Karathanassis, *Dositej Obradovic et Jossipos Moesiodax; points de rencontre et divergences dans l'Aufklärung Balkanique*, Proceedings of the fifth greek-serbian symposium, Солун, 1991, 155–161.

Димитријем Теодосијем на корекцији текстова. На својим путовањима у Хале, Париз и Лондон био је срдачно примљен од грчких трговаца који су читали његов *Живот и прикљученија*.[72]

Везе са Грцима одржавао је и Вук Караџић. Он је био у преписци са грчким краљем Отоном I. У једном писму из 1845. године подсетио га је да му је неколико година раније послао прву књигу *Српских народних песама*, а да му тај пут тада шаље и другу, у којој су јуначке песме. При томе је нагласио блискост грчког и српског народа по обичајима и историји.[73]

И у Венецији, у штампарији Грка Димитрија Теодосија, штампане су књиге на словенском језику духовног и световног карактера, и долазиле су на просторе насељене Србима.[74] Новосадски књижари, Теодосије Димитријевић и Ђорђе Ракић, откупљивали су издања те штампарије, у којој су од 1761. до 1771. штампана дела српске књижевности.[75] Поред таквих дела, у Новом Саду су се читале и књиге на грчком, немачком и другим језицима из ове штампарије.[76] Новосадски трговац Георгије Кирјаковић такође је продавао српске књиге у својој радњи.[77] Осим тога, грчки штампари, браћа Маркидес Пуљу, издавали су *Сербскија новини* током 1791. и 1792.[78] Теодосијева штампарија такође је допринела грчко-српској сарадњи, и учинила приступачнијим дела из српске књижевности читаоцима који још увек нису били бројни, али се њихов број временом увећавао.

У каснијем периоду, када су постојале модерне националне државе српског и грчког народа, развили су се школски системи који су давали систематско образовање, од основних школа до универзитета. Међусобне комуникације на пољу образовања и ширења културних утицаја тада су подигнуте су на виши ниво. Грчке породице у српским срединама, како у Кнежевини Србији, тако и међу Србима у Хабзбуршкој монархији, које су допринеле културном и просветном успону средина у којима су живеле, временом су примиле српски идентитет, али су сачувале и везе са старим завичајем. Грчки утицаји су, и поред несумњивог напретка српског народа

---

72 Исто, 158.

73 В. С. Караџић, *Преписка VII*, прир. Г. Добрашиновић, Београд, 1993, 388–389.

74 М. Фин, *Венеција и српска књига*, Глас библиотеке бр. 19, Чачак 2012, 89. У Грчкој школи у Венецији су се школовали и Срби, углавном пореклом из Далмације. На прелазу 18. у 19. век било их је 37 забележених у регистру школе, да би касније њихов број почео да опада. Исто, 81.

75 В. Стајић, *Грађа за културну историју Новог Сада*, Нови Сад, 1951, 198.

76 Исто, 250.

77 Исто, 198.

78 Д. Микавица и др., *Срби у Хабзбуршкој монархији 1526–1918, део 1*, Нови Сад, 2016, 383.

на пољу образовања и културе, остали препознатљиви, посебно међу образованим Србима школованим на грчком језику. У многим случајевима, они су деловали под снажним утицајем својих учитеља.

GREEK CULTURAL INFLUENCE ON SERBS AT THE END OF THE 18th AND THE BEGIINNING OF THE 19th CENTURIES

Summary:

Among the Balkan Christian peoples, in the 18th and early 19th centuries, the Greeks had the most developed network of educational institutions. They were also most open to cultural influences, including the idea of enlightenment, regardless of whether they lived in the Ottoman Empire, or in other European countries. The Greek trade colonies opened schools and ordered the printing of books in Greek. In the Serbian milieu their inhabitants left a significant mark in the fields of religion, education and culture. Numerous and rich Greek colonies existed in Belgrade, in the Ottoman Empire, as well as in Zemun and Novi Sad in the Habsburg Monarchy. With their support there were opened schools, which enabled education in the Greek language to the members of other nations, primarily Serbs. Educated teachers who worked in them were also engaged in translation work, forming significant libraries. The most educated Serbs of that time in Greek schools acquired good education at the time, such as Dositej Obradovic or Sima Milutinovic Sarajlija. Through the Greek colonies there was also a connection between two liberation movements. In the newly formed Serbian national institutions, some the Greeks had an important place as scribes and translators. In time most of the Greeks in Serbian countries received Serbian identity and made a significant contribution to the milieu in which they lived, but they also maintained links with their old homeland.